

КАРТОГРАФІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ГАЛИЧИНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Излагаются методические принципы разработки карты территориальной организации греко-католической церкви Галичины в первой половине XIX века. Рассматриваются основные территориальные формы деканатов и территориальные типы приходов. Карта имеет прикладное значение и может найти широкое применение.

The methodological principles of elaboration of the map of territorial organization of Greek Catholic Church in Galicia in the first half of the 19th century are considered. The main territorial forms of deaneries and territorial types of parishes are characterized. The map has practical importance and can be widely used.

Постановка проблеми. Дослідження територіальної організації церкви можна проводити різними методами. Серед них особливо репрезентативним, на наш погляд, є картографічний. Він дає дослідникові чи просто зацікавленій людині наочну (зорову) картину поширення будь-якого явища на певній території. Цей метод є потужним чинником для сприйняття, уявлення та запам'ятовування інформації.

Після 1772 р. греко-католицька церква в Україні поступово обмежила свою діяльність Галичиною, яка входила до складу Австрійської монархії. У першій половині – середині ХІХ ст. вона була єдиним представником інтересів корінного населення Східної Галичини. Питання територіальної структури церкви того періоду висвітлене недостатньо. Тому спроба дослідити її просторову організацію та відобразити картографічно видається актуальною.

Аналіз попередніх досліджень. Картографічним моделюванням територіальної організації церкви на певний історичний період в Україні мало хто займався і займається. У першій половині ХХ ст. на Галичині були розроблені карти, на яких відображалася територіальна структура греко-католицької церкви. Одну з них уклали В. Кубійович та М. Кулицький у 1934 р. [4, с. 19]. Її назва – "Адміністративна карта Галичини зі спеціальним узглядненням адміністративного поділу греко-католицьких епархій". Масштаб карти 1:600 000. На ній значками показано центри парафій, підкреслено осідки єпископатів та деканатів. Виділено межі трьох епархій і деканатів, а також межі тодішніх адміністративно-територіальних одиниць – воеводств і повітів.

Інша карта, укладена М. Кулицьким у 1935 р., показує територіальну структуру греко-католицької церкви в межах Львівської архієпархії [2]. Крім центрів парафій, меж деканатів та епархій, тут позначено межі протопресвітератів (це проміжна ланка адміністративно-територіального устрою церкви між епархією і деканатом). Масштаб даної карти 1:300 000. Деканати одного протопресвітерату показані одним кольором. Є дві карти-врізки: "Греко-католики у трьох галицьких епархіях (1900 р.)" та "Львів".

Картосхеми адміністративно-територіального

поділу Львівської епархії для першої третини ХVІІІ ст. розробив І. Скочиляс [3]. На них указано межі та центри епархії, офіціалатів і деканатів, а цифрами позначено кількість парафій, що входили до того чи іншого деканату. На загальній картосхемі показано межі й інших епархій того часу.

Метою даної статті є виявлення геопросторових форм територіального поширення греко-католицької церкви на Галичині у першій половині ХІХ ст. Для цього було поставлене завдання розробити середньомасштабну карту регіону відповідного сюжету, базуючись на літературних та картографічних джерелах.

Виклад основного матеріалу. Автор статті разом з інженером М. Майданським розробив детальну карту поширення греко-католицької церкви на Галичині станом на 1830-1832 рр. (див. мал. 3).

Картографічна інтерпретація інформації базується на матеріалах церковних шематизмів (з грец. *Σχῆμα* (схема) – список осіб чи установ), де подаються списки духовних осіб, зазвичай з найважливішими даними, перелік усіх парафій, кількість вірних та церковних товариств, стан церковного майна тощо [1].

На той час греко-католицька церква зазначеного регіону включала дві епархії – Львівську та Перемиську. Карту укладено на основі перших повних шематизмів греко-католицької церкви, що вийшли друком для Перемиської епархії у 1830 р., а для Львівської – у 1832-му [6, 7]. Саме тому карту укладено для цього часового періоду.

За основу даної карти взято карту детального адміністративно-територіального поділу Галичини в Австро-Угорщині на кінець ХІХ ст. – "Mara poglądowa gmin politycznych Galicyi" у масштабі 1:432 000 [5]. На ній зображено найдрібніші територіальні утворення того часу – адміністративні гміни (мал. 1). Крім гмін, на карті показано межі адміністративних і судових повітів та їх центри. У більш ніж 90 % випадків адміністративна гміна складалася з одного поселення. Тому інформацію, що стосується будь-якого населеного пункту того часу, можна було показати не тільки точково, а й площинно. Межі громад (гмін) мало змінювались, тому цю карту можна використовувати і для досліджуваного нами часового періоду.

Мал. 1. Фрагмент карти "Мара poglądowa gmin politycznych Galicji"

Масштаб (1:375 000) розробленої нами карти дозволяє відобразити на значній території (понад 75 тис. км²) детальну інформацію про адміністративно-територіальну структуру греко-католицької церкви на Галичині в 1830-1832 рр. Він близький до масштабу карти-основи – 1:432 000, а формат більший за А0 і становить 140 × 97 см.

Оскільки спосіб, що подібний до якісного фону, якнайкраще підходить для відображення поширення будь-якого явища, його і було взято за основу для укладання нашої карти.

Як було сказано вище, греко-католицька церква на Галичині тоді мала дві єпархії: Львівська нараховувала 72 деканати, 1873 церкви та 1 млн 60 тис. вірних, Перемиська – 39 деканатів, 1298 церков та 760 тис. вірних [1].

Центри єпархій (Львів і Перемишль) показано значками. Межа між єпархіями точно повторювала межі адміністративно-територіальних одиниць, що існували в Галичині протягом 1772-1867 рр., – округів [нім. – крайзе (kreise); лат. – циркул (circulus); пол. – циркул (sugcul) або обвод (obwod)]. Парафії і деканати, що входили до складу одного округу (циркула), не могли належати до різних єпархій. Львівська єпархія включала вісім округів (Золочівський, Тернопільський, Львівський, Бережанський, Чортківський, Стрийський, Станіславський і Коломийський), а Перемиська – сім (Жовківський, Перемиський, Самбірський, Сяноцький та частково Ряшівський, Ясельський, Новосанчиський). На території Галичини тоді було 18 циркулів. Таким чином, греко-католицька церква не була представлена лише в трьох із них.

На карті парафії одного деканату показано одним кольором, самі деканати пронумеровані, а межі позначені світлою

лінією. Крім того, загальну інформацію по деканату можна знайти у таблиці на врізці карти. Нумерація деканатів там і там збігається.

У середньому в одному деканаті було 28-29 церков і понад 16 тис. вірних. Найменшими (за кількістю церков) були деканати, розташовані на периферії: на межі Східної і Західної Галичини (Канчужський, Олешницький), або ті, що перейшли від Холмської (Варязький, Сокальський, Тартаківський) чи Луцької (Олеський, Підкамінський) єпархій після поділу Польщі. Також невеликими були новостворений Бурштинський і поділений Залозецький деканати. В них налічувалося 15-17 церков і до 10 тис. вірних.

Найбільшими були деканати, розташовані на межі Карпат та Передкарпаття, де на той час інтенсивно зростала людина: Дрогобицький, Перемиський, Болехівський. Вони нараховували більш як 50 церков і понад 25 тис. вірних.

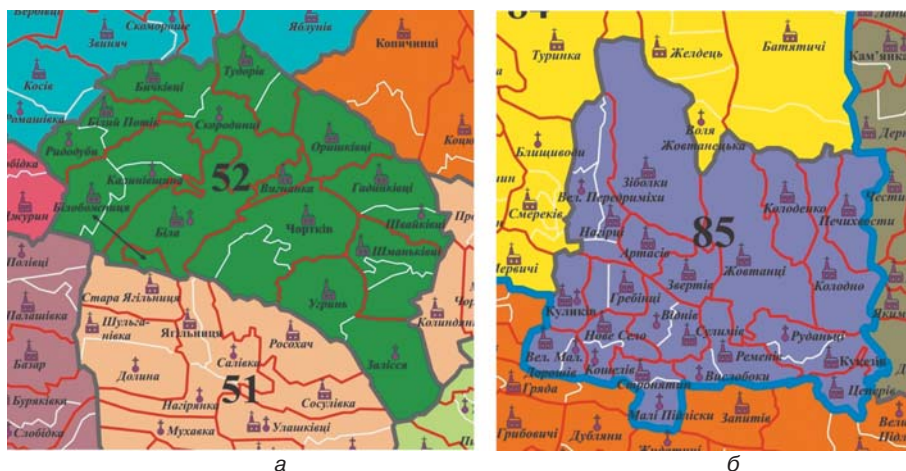
Проаналізувавши карту, ми виділили декілька найпоширеніших територіальних форм деканатів. Це нам вдалося зробити саме завдяки картографічному методу зображення територіальної організації греко-католицької церкви.

1. **Компактна** форма з різним розташуванням центрів деканату: як посередині деканату (Чортків), так і на периферії (Куликів) (мал. 2). Таку форму мали понад 20 % деканатів.

2. Яскравим прикладом **компактно-видовженої** форми є Стрийський деканат. Вона характерна ще для семи деканатів.

3. Дуже **видовжені** форми деканатів поширені переважно в гірській частині краю (вздовж річок) – Пістинський, Косівський, Коросненський, але можуть бути і на рівнині, скажімо, Залозецький (див. мал. 4). Такий територіальний тип мали 13 % деканатів.

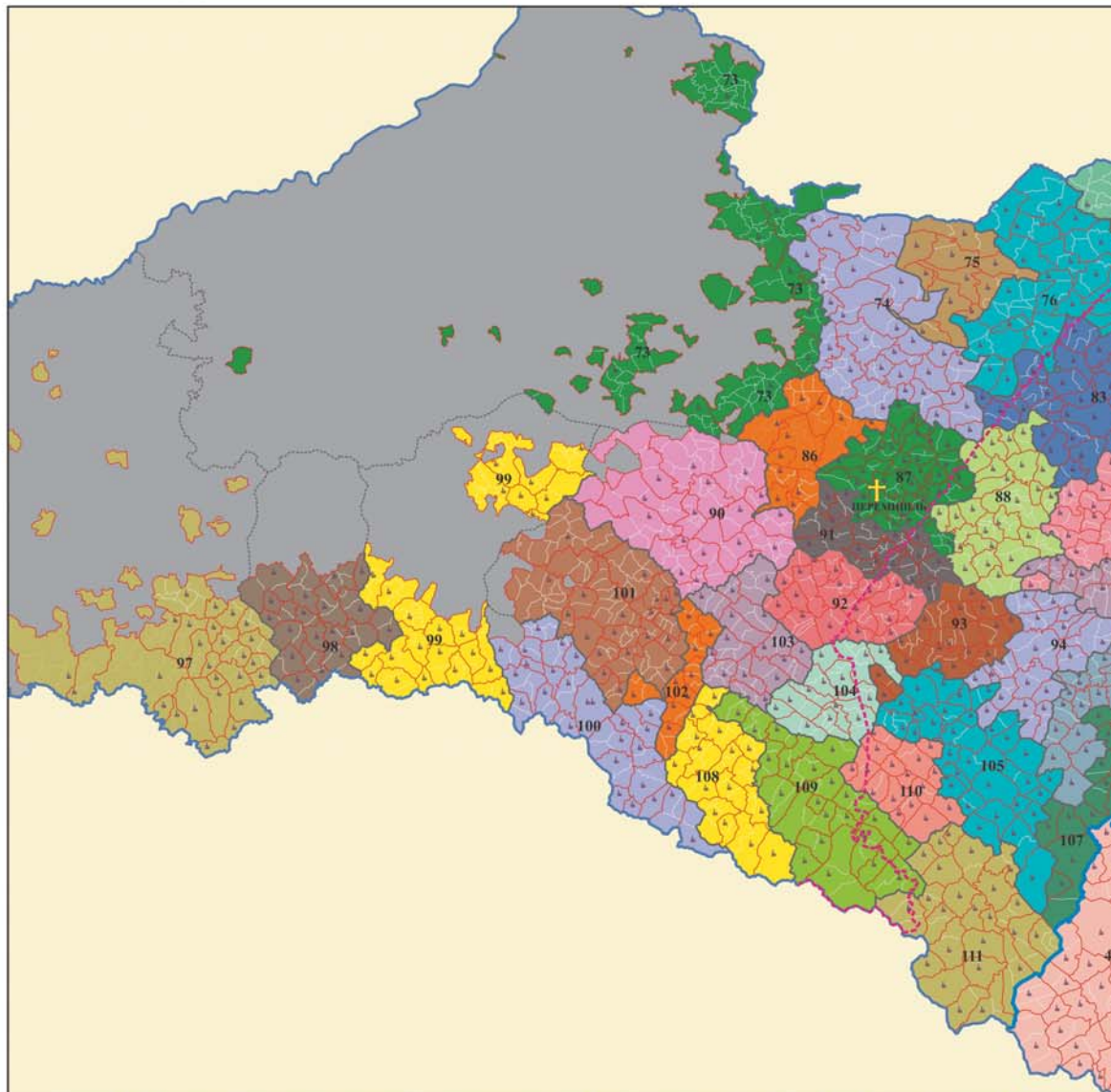
4. Часто зустрічаються територіально відокремлені від основної частини деканату одна або кілька

Мал. 2. Компактна форма деканатів з центром: а – посередині; б – на периферії

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ГРЕКО-

Територіальна структура парохій греко-католицької церкви на Галичині за деканатами
Львівська архієпархія *Перемиська єпархія*

Деканат	Кількість церков			Кількість парохій	Деканат	Кількість церков			Кількість парохій	Деканат	Кількість церков			Кількість парохій
	матеріальні	дерев'яні	цегляні			матеріальні	дерев'яні	цегляні			матеріальні	дерев'яні	цегляні	
1 Холмський	14	8	22	11 818	36 Жупанський	18	9	27	12 199	73 Канчівський	9	6	15	9 738
2 Шумський	15	5	20	9 587	37 Буковинський	15	-	15	12 189	74 Яворівський	27	12	39	34 115
3 Підкарпатський	12	5	17	9 091	38 Замківський	11	8	19	11 140	75 Опішанський	10	5	15	11 731
4 Костопільський	15	5	20	8 936	39 Зарваницький	9	15	24	11 248	76 Любечський	22	6	28	27 778
5 Буський	14	6	20	8 827	40 Зарваницький	17	7	24	15 582	77 Поголівський	20	12	32	31 142
6 Богуський	17	6	23	15 693	41 Явнівський	13	8	21	15 259	78 Ужнівський	17	7	24	15 783
7 Овеський	11	6	17	8 858	42 Гусятинський	14	10	24	9 954	79 Бельський	16	15	31	15 450
8 Городоцький	13	10	23	19 774	43 Соцький	30	11	41	23 676	80 Волоцький	7	11	18	7 484
9 Обоминський	15	8	23	14 473	44 Богуський	28	23	51	24 023	81 Сокальський	7	10	17	8 513
10 Львівський	30	11	41	25 920	45 Войничський	14	14	28	12 701	82 Тетянівський	8	9	17	9 186
11 Галицький	14	8	22	9 207	46 Галицький	11	13	24	16 365	83 Яворівський	26	17	43	35 280
12 Більшечинський	14	7	21	9 602	47 Устківський	10	7	17	10 815	84 Жовківський	19	10	29	24 831
13 Золочівський	21	7	28	13 749	48 Монастирський	10	11	21	8 430	85 Клушківський	17	8	25	13 473
14 Залізький	14	2	16	9 372	49 Бучацький	11	10	21	11 398	86 Ворохнівський	11	12	23	7 932
15 Шегинський	16	9	25	13 387	50 Червоногородський	19	18	37	21 729	87 Перемиський	27	27	54	26 135
16 Бабрівський	23	17	40	21 249	51 Явнівський	21	13	34	18 005	88 Мостиський	23	18	41	21 898
17 Унівський	18	10	28	11 921	52 Чортківський	11	6	17	8 928	89 Станіславівський	17	17	34	17 838
18 Калитинський	22	11	33	15 631	53 Лемківський	21	16	37	17 683	90 Борчівський	17	22	39	17 417
19 Помонський	14	8	22	9 101	54 Калуський	15	11	26	16 744	91 Насидиминський	14	24	38	13 839
20 Збонський	17	8	25	11 651	55 Станіславський	15	7	22	13 578	92 Любомльський	16	27	43	19 074
21 Козівський	13	7	20	13 157	56 Тисменицький	27	4	31	21 996	93 Станіславський	15	17	32	20 599
22 Золочівський	18	6	24	12 258	57 Тлумачський	20	9	29	22 135	94 Славський	17	19	36	19 929
23 Тенішовський	21	10	31	17 366	58 Потоцький	18	9	27	19 825	95 Коломийський	20	23	43	22 879
24 Збарзький	15	7	22	12 119	59 Богородницький	20	15	35	25 502	96 Городоцький	13	6	19	13 937
25 Шидлівський	13	6	19	12 230	60 Отинський	15	9	24	14 212	97 Муніципальний	26	15	41	29 532
26 Ровнівський	15	9	24	14 958	61 Жупанський	18	6	24	17 470	98 Борчівський	18	15	33	20 749
27 Холмський	16	11	27	12 766	62 Клушківський	14	17	31	16 867	99 Луцький	23	9	32	21 681
28 Стрийський	15	15	30	11 556	63 Гонимонський	19	10	29	21 332	100 Косівський	26	18	44	20 570
29 Рогатинський	16	11	27	13 190	64 Більчівський	18	13	31	16 742	101 Синьківський	20	13	33	16 613
30 Безданський	22	11	33	19 993	65 Ковчівський	15	11	26	14 333	102 Відомецький	9	9	18	8 011
31 Тернопільський	22	12	34	18 495	66 Скальський	16	11	27	18 903	103 Лисий	14	20	34	15 447
32 Скалатський	20	7	27	17 843	67 Національний	13	10	23	20 761	104 Устківський	13	15	28	12 854
33 Гніпківський	15	12	27	15 816	68 Коломийський	21	9	30	15 508	105 Станіславський	30	16	46	31 490
34 Стрийський	12	13	25	14 999	69 Заблудівський	11	7	18	12 649	106 Млавський	24	20	44	29 983
35 Жидківський	18	10	28	11 161	70 Синьківський	12	8	20	13 666	107 Дрогобицький	34	23	57	41 108
					71 Пестиський	18	6	24	23 307	108 Більшечинський	16	22	38	9 665
					72 Косівський	16	14	30	23 363	109 Латинський	21	23	44	17 720
					всього	1184	689	1873	1 062 494	110 Жупанський	16	7	23	16 893
										111 Висоцький	24	24	48	26 078
										всього	709	589	1298	764 475

Примітка: номери деканатів в таблиці відповідають номерам на карті

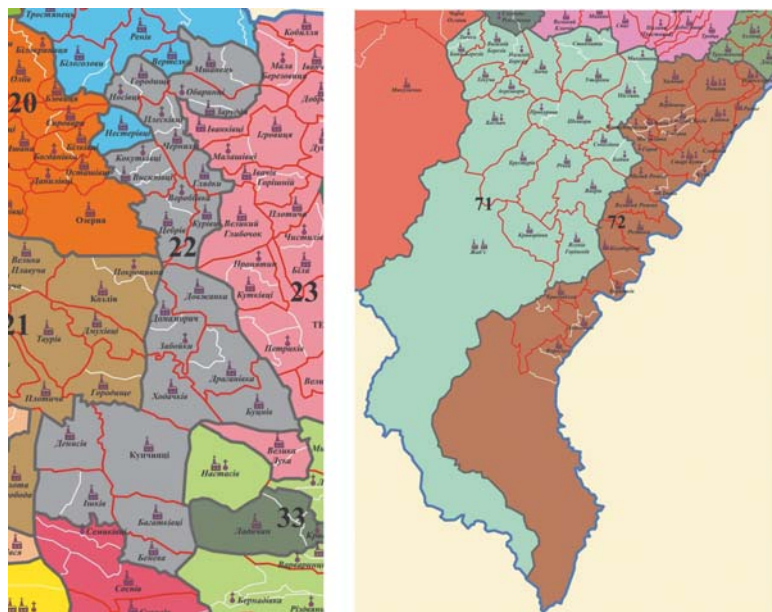
Мал. 3. Адміністративно-територіальний устрій греко-католицької церкви

КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ГАЛИЧИНІ В 1830-1832 РОКАХ

на Галичині в 1830-1832 роках (карта зменшена в 3,8 раза)

Мал. 4. Дуже видовжена форма деканатів:
а – на рівнині; б – в горах

парафій. Таку форму ми назвали **компактна з "анклавом"**. Причому "анклав" міг знаходитися близько до основного масиву парафій деканату (Старосільський) або досить віддалено (Гримайлівський) (мал. 5).

5. Інколи парафії одного деканату роз'єднані на дві майже однакові частини. Таку форму ми назвали **розірвана проста** (Бродівський, Підкарпатський) (мал. 6, а).

6. Трапляються випадки коли парафії одного деканату розміщуються вперемішку з іншими. Подібна ситуація виникла на той час на крайньому південно-сході Тернопільщини, де три деканати (Ягільницький, Королівківський і Скалівський) ніби переплелися між собою. Таку форму ми визначили як **розірвану складну** (мал. 6, б).

7. **Дисперсна** форма виникла на межі Західної і Східної Галичини, де розташована перехідна смуга між українським і польським населенням. Яскравим прикладом такої форми є Канчужський деканат (мал. 7).

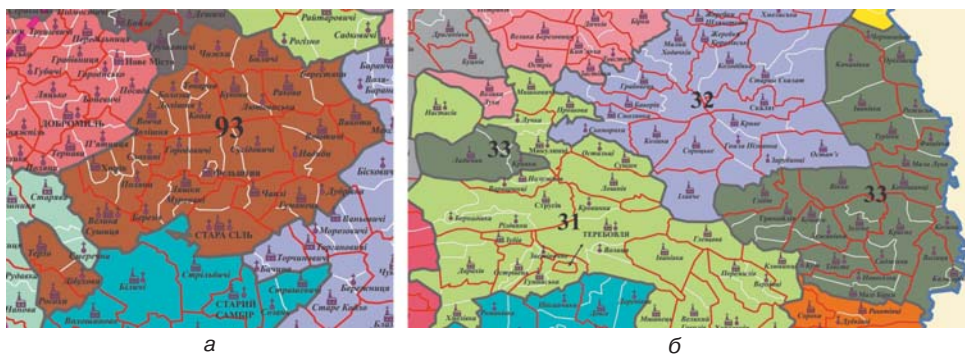
Значками на карті по-

казано матірні (центри парафій) і дочірні церкви, що підпорядковані центрам парафій. Червоною лінією показано контури парафій. Якщо в одну парафію входять кілька поселень, то вони розділені світлою лінією.

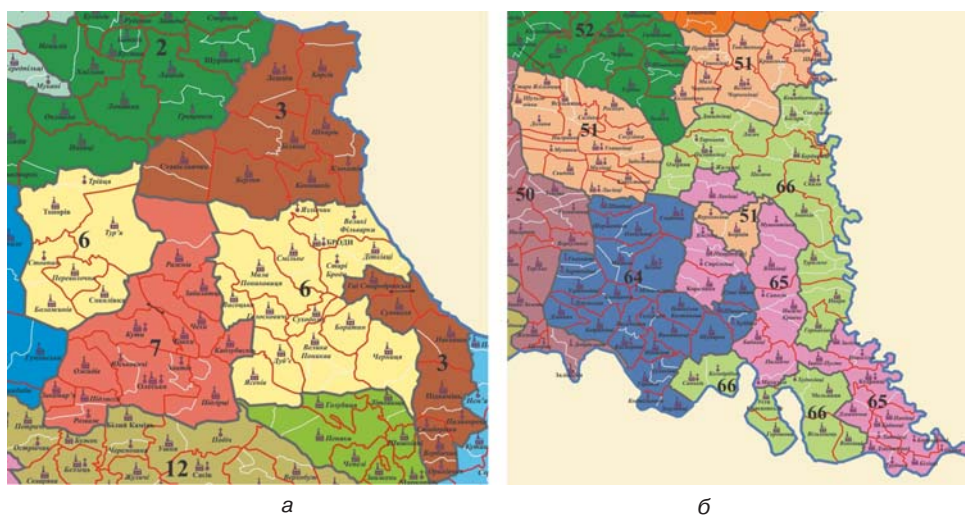
За укладеною картою територіальної організації греко-католицької церкви нами виділено кілька територіальних типів парафій (мал. 8). Вони визначаються за наявністю дочірніх церков та кількістю населених пунктів, що входять до складу парафії.

Найпростішим типом є поєднання "одне поселення – одна церква", зрозуміло, що це матірня церква (парафії Вербів, Лапшин, Мечищів). Інший тип такого зв'язку: "одна церква – кілька поселень" (парафії Будилів, Козова).

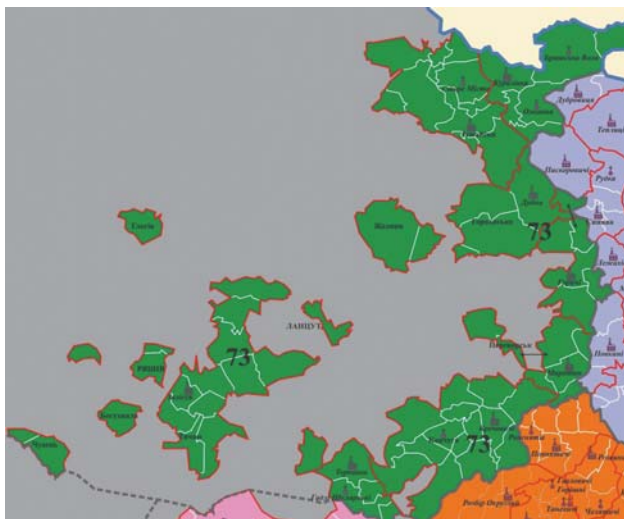
Є і такий тип, коли в одну парафію входить кілька населених пунктів, але кожен має свою церкву (парафії Потутори, Рибники, Щепанів), хоча, зрозуміло, що матірня – одна. Часто трапляються ситуації, коли до однієї парафії входить кілька громад, але не у всіх є церква (скажімо парафія Куряни). При цьому одні населені пункти можуть належати до матірньої, а інші – дочірньої церков.

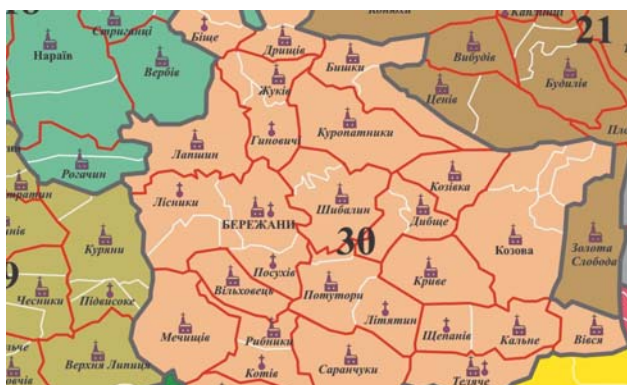
Мал. 5. Компактна форма деканатів з "анклавом":
а – близько до основного масиву; б – досить віддалено від основного масиву

Мал. 6. Розірвані форми деканатів:
а – проста; б – складна

Мал. 7. Дисперсна форма розташування деканатів

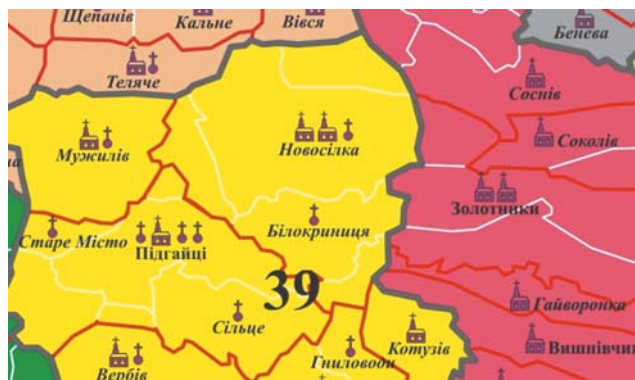

Мал. 8. Поєднання кількох територіальних типів парафій

Змішаний або складний територіальний тип виникає тоді, коли одна парафія включає кілька дочірніх церков та багато населених пунктів. Яскравий приклад такого поєднання – парафія містечка Порохник однойменного деканату.

Нерідко трапляються випадки зосередження кількох церков в одному поселенні: матірня і дочірня (Мужилів, Вербів, Теляче), матірня і кілька дочірніх (Підгайці), дві матірні (тобто дві парафії в одному поселенні) – Золотники, дві матірні й дочірні (Новосілка) тощо (мал. 9). У найбільшому за кількістю жителів селі Галичини – Кам'янці Волоській Потелицького деканату – на той час було аж три парафії: Старе Село, Липник і Кам'янка Лісова. У місті Львові тоді існувало чотири греко-католицькі парафії.

Максимальну кількість церков в одному населеному пункті (матірні церкви разом з дочірніми) нами зафіксовано: для міських поселень – шість, у Дрогобичі (навіть у Львові на той час було п'ять, а в Перемишлі – три греко-католицькі храми); для сільських поселень – чотири, в *Кульчицях* Самбірського деканату та *Роженіві* Косівського деканату.

Мал. 9. Територіальні типи парафій із зосередженням кількох греко-католицьких храмів в одному поселенні

Висновки. Карта територіальної організації греко-католицької церкви на Галичині в першій половині XIX ст. має прикладне призначення, а тому може широко використовуватись для різних потреб: як підручний матеріал для історичних, географічних, сакральних-релігійних, краєзнавчих досліджень тих, хто цікавиться історією церкви; як довідникове джерело; на її основі можна створювати карти багатьох інших сюжетів. Особливо актуальною постає розробка такої карти для Української греко-католицької церкви сьогодні, оскільки на початку XXI ст. вона досить динамічно розвивається та виступає однією з головних консолідуючих релігійних організацій цілої України. Пропонована карта, на наш погляд, сприятиме подальшому розвитку методології та методики тематичного картографування, зокрема історичного.

Література

1. Блажейовський, Д. Поважні осяги та великі втрати. Список різних єпархій, парафій та монастирів від Попраду по Дніпро (1768-1991) [Текст]. – Л.: Каменяр, 2008. – 464 с.
2. Кулицький, М. Карта греко-католицької Львівської архієпархії. – М 1:300 000. – Л., 1935.
3. Скоцилас, І. Адміністративно-територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині XVIII ст.: межі єпархії, поділ на офіціалати та деканати (спроба картографування) [Текст] // Картографія та історія України: зб. наук. пр. – Л.; К.; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2000. – С. 149-172.
4. Сосса, Р.І. Політико-адміністративні й адміністративні карти України (1918-2008 рр.): бібліографічний покажчик [Текст]. – К.: Ін-т історії НАН України, 2009. – 106 с.
5. Mapa poglądowa gmin politycznych Galicyi. Sporządzona w krajowym biurze statystycznym pod kierownictwem Prof. Dr. Józefa Buzka. – М 1:432 000. – Lwów, 1901.
6. *Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno domini 1832.*
7. *Schematismus universi venerabilis cleri dioeceseos graeco-catholicae Premisliensis 1830 r.*

Надійшла 17.04.12